

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת שלח לך, תשס"ט
מספר 813

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

סיבת סביבתה של מצווה – על השתלבותה של פרשת הציצית בהקשרה

איך משתלבת פרשת מצוות ציצית בהקשרה? שאלה זו היא חלק מסוגיה מקיפה – אופן השתלבותן של פרשיות המצוות בתוך המכלול של ספר במדבר. אין באפשרותנו לדון כאן בסוגיה המקיפה, אך תקוותי היא שעיוננו בפרשת הציצית יתרום תרומה כלשהי להבהרת הסוגיה הכללית.

רבים כבר עמדו על הקשר שבין מצוות ציצית החותמת את פרשת שלח ובין תחילת הפרשה. יזכרו לדוגמה דברי הרב ד"ר יהודה מוריאל:

בטוי משותף קושר את ראשית הפרשה עם סיומה. שם צוה ה' על שנים עשר אנשים לתור את הארץ... אולם הם תרו אחרי לבם, במיעוט בטחונם בה', וכל מה שראו בעיניהם, לא נתפרש להם אלא לפי היצר שבלבם.¹

אני מבקש להציע בזהירות קישור נוסף – לא רק אחורה, אל תחילת פרשת שלח, אלא גם קדימה, אל פרשת קורח. יש לציין שבדרך הדרש כבר עמדו חז"ל על קישור כזה. כך נדרשה סמיכות הפרשיות שבין מצוות ציצית ובין מעשה קורח ועדתו (תנחומא [בבבב], קרח סימן ד):²

"ויקח קרח" מה כתיב למעלה מן הענין? "דבר אל בני ישראל [ואמרת אליהם] ועשו להם ציצית" (במ' טו: לח), א"ל קרח למשה רבינו: משה, טלית שכולה תכלת, מהו שתהא פטורה מן הציצית? א"ל משה: חייבת בציצית, א"ל קרח: טלית שכולה תכלת אינה פוטרת עצמה, וארבעה חוטין פוטרין אותה? ! בית שמלא ספרים, מהו שיהא פטור מן המזוזה? א"ל: חייב במזוזה, א"ל: כל התורה כולה רע"ה פרשיות יש בה, ואינן פוטרות את הבית, ושתי פרשיות שבמזוזה פוטרות את הבית? ! א"ל: דברים אלו לא נצטוית עליהם, אלא מלבך את בודאם! הדה הוא דכתיב: "ויקח קרח".

אם כן, בדרש נחשבה מצוות ציצית אמצעי ששימש את קורח לנגח את משה. אנחנו נבקש מתוך גישה ספרותית לראותה דווקא מערערת על דברי קורח וחבורתו.

בפרשת קורח מושמעות שתי טענות כלפי משה (ואהרון). האחת היא טענת עדת קורח כולה: "רב-לכם פי כל-העדה פלם קדשים ובתוכם ה' ומדוע תתנשא על-קהל ה'" (במ' טז: ג), והאחרת – טענת דתן ואבירם: "הקעט פי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי-תשתרר עלינו גם-השתרר" (שם יג). היסוד המשותף לשתי הטענות הוא האשמת משה בלקיחת סמכויות לעצמו והשתלטות על העם. הטענה הראשונה מתמקדת בתפקודי הכוהנים והלוויים, והשנייה – בפעולה של הוצאת העם ממצרים, המוצגת כפעולתו של משה ("העליתנו").

אפשר שהקורא את טענות קורח ועדתו עלול להזדהות עם מקצת דבריהם. והנה באה התורה ומקדימה רפואה למכת הטענות באמצעות הפרכתן המוסווית. פרשת ציצית מבטלת מראש את הטענות וסותרת אותן מפי הקב"ה כבדרך אגב, בהתאם לטכניקת כתיבה הקיימת במקרא – הבעה מראש של הערכה מוסמכת למהימנותה של טענה שתשמיע אחת הדמויות בסיפור.³

נפתח בטענה האחרונה. אם דתן ואבירם מייחסים את יציאת מצרים למשה – "העליתנו", ורואים בה פעולה שלילית המסכנת את העם, הנה הקב"ה מכריז בחתימת פרשת הציצית: "אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לא-להים אני ה' א-להיכם" (טו: מא) – מאת ה' הייתה זאת, ופעולה מכוונת זו יוצרת את יחסי הברית בין ה' לעמו.

¹ מוריאל, עיונים במקרא, מהדורה שנייה, תל-אביב תש"ן, כרך ב, עמ' 87-88. למסקנה דומה על סמך אוצר מלים משותף ראו י' מילגרום, "פרשת ציצית", בית מקרא כח (תשמ"ג), עמ' 16; וראו לאחרונה: י' פריאל, "הקשר בין מצוות ציצית לסיפור המרגלים", דף שבועי לפרשת שלח תשס"ח (מס' 762).

² למחקר מקיף על היחס לסמיכות פרשיות בספרות חז"ל ובפרשנותם של רש"י, ראב"ע ורמב"ן ראו י' גוטליב, יש סדר למקרא: חז"ל ופרשני מימי הביניים על מוקדם ומאוחר בתורה, ירושלים-רמת-גן תשס"ט.

³ לדוגמה: תיאור המספר בשמ"א יז: כב, הסותר מראש את ביקורתו החריפה של אליאב כלפי דוד אחיו הצעיר (יז: כח).

ההוצאה ממצרים כרוכה בקבלת עול מלכות שמים, כפי שהודיע ה' למשה כבר בראשית שליחותו, בארבע לשונות הגאולה:

והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצילתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים. ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לא-להים וידעתם כי אני ה' א-להיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים (שם' ו: 1-10).⁴
 כנגד הטענה הראשונה, טענת קורח ועדתו, "כי כל-העדה כלם קדשים", מציב הקב"ה את ההתקדשות כאתגר אך לא כמציאות שכבר התממשה: "למען תזכרו ועשיתם את-כל-מצותי והייתם קדשים לא-להיכם".⁵
 הקישור הבולט בין פרשת ציצית לפרשת שלח הוא הזיקה הלשונית שבין "ולא-תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" (טו: לט) ובין משימת המרגלים "ותתרו את-ארץ כנען" (יג: ב). גם בזיקה האחרת המוצגת כאן יש קישור לשוני חשוב: כנגד הציצית מופיע בפרשת קורח הציץ (יז: כג),⁶ סמל החיות והרעננות של מטה אהרון, ביטוי נסי להיבחרו בידי שמים. וכנגד תפקידה של הציצית להזכיר את המצוות ולהרחיק מן המרי, אנו מוצאים גם בפרשת קורח הכנת אמצעי שנועד לשמש מזכרת לבני ישראל (ואף ללוויים שאינם מזרע אהרון) – מחתות הנחושת שבהן השתמשו המורדים, ואותן ריקעו כציפוי למזבח:

ועשו להם ציצית... והיה לכם לציצית וראיתם אתו וזכרתם את-כל-מצות ה' ועשיתם אתם ולא-תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר-אתם זנים אחריהם (טו: לח-לט).

זכרון לבני ישראל למען אשר לא-יקרב איש זר אשר לא מנרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני ה' ולא-יהיה כקרח וכעדתו פאשר דבר ה' ביד-משה לו (יז: ה).

הזכרון שפרשת הציצית מקושרת לחטא המרגלים ועונשם הקודם לה. וכשהיא מקושרת גם למרד קורח התוכף אותה, הרי היא יוצרת בסופו של דבר קישור מסוים בין שני סיפורים אלה, שהם הסיפורים העוטפים את קובץ המצוות שבו נכללת מצוות ציצית (במ' טו: א-מא). יצירת הזיקה בין סיפור מרד קורח ועדתו לסיפור המרגלים מעצימה את חטאה של עדת קורח, בראש ובראשונה כשאנשיה לא למדו מוסר ושבו וחטאו. יתר על כן, יש שתי נקודות שבהן דברי המורדים האחרונים (בפרט דתן ואבירם) חמורים משל קודמיהם, כשלשונות דומות מעצימות את חומרת דבריהם. הדברים אמורים בהתרסתם על משה: "המעט פי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר פי-תשפתר עלינו גם-השפתר" (טו: יג): (א) המרגלים ייחסו לה' את מסעם ממצרים לארץ ישראל, כדבריהם: "ולמה ה' מביא אתנו אל-הארץ הזאת" (יד: ג), ואילו דתן ואבירם מייחסים זאת למשה הפועל מדעת עצמו.

(ב) המרגלים הודו שארץ ישראל "זבת חלב ודבש" והראו את פרייה (יג: כז), ואילו דתן ואבירם מגדירים דווקא את מצרים "ארץ זבת חלב ודבש" וטוענים נגד משה שאינו מביאם למקום כזה (טז: יג-יד).⁷ לא נעמוד כאן על עוד לשונות משותפות לשני הסיפורים, אולם נזכיר רק היגד ארוך הבא בפי הקב"ה בשני המקרים: עד-מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי את-תלונות בני ישראל אשר המה מלינים עלי שמעתי (יד: כז); "והשפתי מעלי את-תלונות בני ישראל אשר הם מלינים עליכם" (יז: כ), ודוק: מתלונה על ה' לתלונה על משה ואהרון, כשהקב"ה רואה עצמו שותף להם ("והשפתי מעלי").

ההתבוננות בציצית אמורה להציל את בני ישראל מן החטא של "ולא-תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר-אתם זנים אחריהם" וגם מחטא מיעוט הביטחון בה' שבגיננו כבר נענש העם. באמצעות הציות לדבר ה' וההכרה בו בבחינת "אני ה' א-להיכם", הלשון הפותחת והחותמת את הפסוק האחרון של פרשת הציצית, אמור איש ישראל לקיים את ייעודו כבחיר ה', כשכחלק מן הציות ניצבת ההכרה במדרגי הקדושה והבחירה בקרב בני עם ה'.

פרופ' עמוס פריש

המחלקה לתנ"ך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

⁴ ויושם לב שלשון "הוצאתי" מושכת אחריה קבלת א-לוהותו בכתובים אחרים בתורה: שמ' כט: מז; ויק' כב: לג; כה: לח, מב; כז: יג, מה (ובכתובים אחרים היא כרוכה בקבלת עול מצוות או מצווה מסוימת: שמ' יב: יז; יג: ג; ויק' יט: לו-לז; דב' ז: כג-כה; יג: ז). מעתה אולי נוכל גם ליישב את אי-זהות הפועל – "הוצאתי" בדברי ה' לעומת "העליתנו" בהתרת דתן ואבירם. לשון "הוצאתי" נקוטה באשר דווקא היא כרוכה בקבלת עול מלכות שמים, וזה הרעיון שפרשת הציצית אמורה להביע. ואולם לסיפור מרד קורח נצרך דווקא הפועל הנרדף "העלה", והוא משמש בו מילה מנחה המציגה את עיקשותם של דתן ואבירם: "ויאמרו לא נעלה. המעט פי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר פי-תשפתר עלינו... אף לא אל-ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ותתן-לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה" (במ' טז: יב-יד), ואחר כך את עונשם (באמצעות הפועל המנוגד): "ואם-בריאה יברא ה'... ונרדו חיים שאלה וידעתם פי נאצו האנשים האלה את-ה' " (שם ל); "ונרדו הם וכל-אשר להם חיים שאלה ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל" (שם, לג). לעל"ה-יר"ד בסיפור קורח כ"צמד הפכים מנחה" ראו דיונו המדוקדק של א' סמט, **עיונים בפרשת השבוע** – סדרה שנייה, ירושלים תשס"ה, עמ' 220-221.

⁵ ראיית הקדושה כאתגר אך לא כמציאות שנתממשה מודגשת בפירוש רש"י הירש, ויבא כאן רק ניסוח אחד שלו: "הם אנשים שנתקדשו לה... אך עדיין אינם קדושים", אלא עליהם לעלות ולהתעלות בלא הרף לקראת ייעודם הקדוש. אל להם להחליף את המציאות בייעוד" (ר' שמשון בן רפאל הירש, **ספר במדבר**, תרגם הרב מ' ברויאר, ירושלים תש"ן, במ' טז: ג-ד, עמ' קפ); והשוו: ' ליבוביץ, **שבוע שנים של שיחות על פרשת השבוע**, ירושלים תש"ס, עמ' 525-524 (בעקבות דברי ר' חיים בן עטר על וי' יט: ב); 682-680.

⁶ קישור מאלף, לשוני וענייני, בין הציצית ובין הציץ, העלה ז' ברונר ("הציץ והציצית", **שמעתין** 55 [תשל"ט], עמ' 7-9), אולם הוא דן בציץ של הכהן הגדול (שמ' כב: לו-לח).

⁷ וראו תיאורה הנוקב של נחמה ליבוביץ לדבריהם: "מוצגת כאן הפיכת כל הקערה על פיה, הפיכת סולם הערכים והעמדתו ראשו למטה ורגליו למעלה. כי מה שהוא עבדות, לו ניתן תיאור החירות, ארץ הטומאה מוכתרת בתואר הניתן רק לארץ הקודש" (נ' ליבוביץ, **עיונים בספר במדבר**, ירושלים תשנ"ו, עמ' 224).